

MIHAIL VAŠČENKO
Zelenograd, 922-59, 124575 Moskva
mvash2011@yandex.ru

RAFAELA BOŽIĆ
Sveučilište u Zadru
Odjel za kroatistiku i slavistiku
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar
rbozic@unizd.hr

PRINOS STJEPANA RADIĆA RAZVOJU HRVATSKO-RUSKIH KULTURNIH VEZA DO POČETKA PRVOGA SVJETSKOG RATA

U članku se govori o aktivnostima i značenju Stjepana Radića za razvoj hrvatsko-ruskih kulturnih veza u razdoblju do raspada Austro-Ugarske Monarhije i Ruskoga Carstva. Radić je u tome razdoblju tri puta bio u Rusiji, učio je ruski samostalno u Rusiji i na studiju u Parizu, a znanje ruskoga iskoristio je za popularizaciju Hrvatske u Rusiji i Rusije u Hrvatskoj u politički, tim dvjema zemljama, nesklonim prilikama za suradnju. Organizirao je i učenje ruskoga jezika u Hrvatskoj te napisao i objavio priručnik *Kako ćemo se naučiti ruski?*, a pisao je i o Gogolju te pokazao da je uistinu bio izvrstan poznavatelj ruskih prilika, ruskoga jezika i ruske kulture.

KLJUČNE RIJEČI: *Stjepan Radić, hrvatsko-ruski odnosi, hrvatska rusistika*

UVOD

Stjepan Radić (1871. – 1928.), kao što je poznato, zauzima među hrvatskim političarima novijega vremena sasvim posebno mjesto. U Hrvatskoj i svijetu poznat je kao istaknuti društveni djelatnik 20. st., političar koji je dao neprocjenjiv prinos razvoju hrvatske državnosti i koji je hrvatsko seljaštvo pretvorio u snažnu političku snagu. O Stjepanu Radiću postoji uistinu opsežna literatura na mnogim jezicima, posebice na hrvatskome i na ruskome (Cesarec 1925; Hikec 1926; Frejdzon 1960; Kulundžić 1967; Laxa 1970; Kulundžić 1989; Gorodnjanskij 1993; Biondich 2000; Perić 2003; Janjatović 2003; Grgić 2010). Prve knjige o njemu pojavile su se još za vrijeme njegova života, 20-ih godina 20.st., a o Radiću se i dalje piše i u naše doba. No mnogi aspekti njegova djelovanja do danas nisu dovoljno istraženi, posebice njegove veze s Rusijom koje su nosile ne samo politički nego i kulturni karakter. U članku se govori o aktivnostima Radića na uspostavi odnosa u doba Ruskoga

Carstva do početka Prvoga svjetskog rata i o njegovim putovanjima u Rusiju na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

POČETNI RADIĆEV INTERES ZA RUSIJU I NJEGOVO PRVO PUTOVANJE U RUSIJU

Već kao osamnaestogodišnjak Radić je odlučio naučiti ruski jezik. Kao i mnogi drugi Hrvati i on se oduševljavao veličinom Rusije, njezinim ogromnim teritorijem i brojnim stanovništvom:

"Mi smo malen narod. Nas skupa ima samo oko tri milijuna... Naših dušmana ima do sto milijuna: Nijemaca oko šezdeset milijuna, Talijana preko trideset, a Mađara oko sedam milijuna. Ali sam znao i to da i našega slavenskoga roda i plemena ima do stopedeset milijuna, da smo mi Slaveni u našoj carevini u većini, a izvan carevine da samih Rusa ima sto milijuna" (Radić 1945: 435).

Radić je vrlo kritički promatrao druge slavenske narode, pa i same Hrvate. Žalio se na to da učenje različitih slavenskih jezika nije prošireno među slavenskim narodima. Odlučio je početi od samoga sebe i, naravno, od svih slavenskih jezika izabrao ruski jezik – jezik najbrojnijega slavenskoga naroda. Radić je kasnije (1909.), tvrdio da je poslije dva tjedna učenja ruskoga jezika mogao čitati ruske novine i knjige (Radić 1945: 435).

No dva tjedna ipak nikako nisu dovoljna kako bi se naučio neki jezik, pa se 1888. godine mladi Radić, prikupivši nešto sredstava, odlučio uputiti u Rusiju.¹ Najpoznatiji je hrvatski "rusofil" toga vremena bio biskup Josip Juraj Strossmayer.² Upravo njemu se Radić obratio s molbom za pismo preporuke nekome u Rusiji. No biskup mu je odgovorio da bi mu u tome trenutku njegova preporuka prije mogla odmoći negoli pomoći te ga je uputio na srpskoga mitropolita Mihaila (Jovanovića) u Beogradu koji mu je dao pismo preporuke za predsjednika Slavenskoga dobrotvornog društva u Kijevu (gradu koji se tada nalazio u sastavu Ruskoga Carstva) Rahmaninovu (Radić 1994: 40). I. Očak (1992: 104) dokazuje da je netočna tvrdnja M. Marjanovića da Franjo Rački nije dao Radiću preporuku te navodi da se ona danas nalazi u ostavštini tajnika Slavenskoga dobrotvornog društva u Moskvi Nila Aleksandroviča Popova.

Radić je imao sreće – za prvo putovanje prikupio je novac, financijski mu je pomogao i mitropolit Mihailo, a za boravak u Kijevu nije potrošio ništa jer je našao smještaj u Kijevo-pečerskoj lavri kamo su na spavanje puštali sve – bez obzira na nacionalnost i vjeroispovijest. Tamo se upoznao s nekim mladim sveučilišnim profesorom³, koji ga je, po riječima Radića, poticao da nastavi školovanje u Kijevu. Zanimljivo je da je Radić u različitim godinama na različite načine opisivao taj svoj prvi posjet Rusiji. Prema političkoj autobiografiji, koju je napisao 1926., o tome da ne želi studirati u Rusiji govori mitropolitu Mihailu, a gotovo dvadeset godina prije toga, 1909., u kalendaru *Božićnica*, gotovo iste riječi navodi kao odgovor

¹ S. Radić posjetio je Rusiju četiri puta: 1888., 1896., 1909. i 1924.

² O ovome putovanju vrlo detaljno piše I. Očak (1992.) te o tome putovanju ovdje govorimo u najkraćim crtama.

³ Prema I. D. Očaku radi se o Timofeju Dmitrijeviču Florinskom (1854.–1919.), ruskome povjesničaru i slavistu (Očak 1992: 25,104).

kijevskom profesoru: "Mi, Hrvati, imamo sve svoje škole, od najniže do najviše, pa zato ću ja u domovini svršiti svoje nauke, ali ću opet prvom zgodom u Rusiju, da je što bolje upoznam i da s vremenom nađem u njoj za Hrvatsku pravih prijatelja i zagovornika" (Radić 1945: 436). Mitropolita Mihaila u svojem "ruskom pismu" iz 1909. Radić nije ni spomenuo.

Glavni rezultat prvoga Radićeva puta u Rusiju bila su njegova osobna poznanstva s predstavnicima ruskoga društva, a za boravka u Rusiji imao je mogućnost komunicirati na ruskome jeziku i poboljšati svoje poznavanje ruskoga jezika. Nakon povratka u domovinu gdje je uspostavljen režim bana Khuena Hedervaryja, na Radića je bačena sumnja da je ruski špijun. Te neutemeljene sumnje pojačale su se zbog njegove borbe protiv Hedervaryjeva promadžarskog režima. Godine 1895. sudjelovao je u poznatoj demonstraciji u Zagrebu kada je grupa patriotski nastrojene hrvatske mladeži spalila mađarsku zastavu u podnožju spomenika banu. Za sudjelovanje u tome činu Radić je bio osuđen na pola godine zatvora. Ali poslije oslobođenja uspjelo mu je dobiti materijalnu pomoć od komiteta za pomoć osuđenim studentima te je na taj način mogao 1896. po drugi put otići u Rusiju. Taj put Radić je odlučio osim Kijeva posjetiti Moskvu – mnogi njegovi poznanici savjetovali su mu da dođe na početak svečanosti koja je bila povezana s krunidbom cara Nikolaja II, a osim toga hrvatski političar nije se držao riječi koje je dao mitropolitu Mihailu (ili profesoru Florinskom) i odlučio se upisati na neko rusko sveučilište – nakon sudjelovanja u opozicijskim akcijama i kazne zatvora nije mogao računati na studiranje na visokoškolskim ustanovama Austro-Ugarske Monarhije. O ovome putu imamo i svjedočanstvo njegove supruge Marije (M. Radić 2016.) koja je navela da Radić ipak nije dočekao navedenu krunidbu koja je u povijesti ostala zabilježena i po tragičnome događaju koji je već na početku bacio tamnu sjenu na vladavinu posljednjega ruskog cara⁴. Naime tribina pripremljena za publiku urušila se te je smrtno nastradao velik broj prisutnih. Marija Radić piše:

Moj zaručnik je došao za nekoliko dana za menom, te mi je pripoviedao, kako su bile ogromne tribine u Moskvi prilikom krunidbe. Dogodila se je naime kod toga velika nesreća.

Srušile su se drvene tribine i poginulo tu kod toga desetak tisuća naroda. Stjepan Radić se zadržao u Rusiji jedno tri mjeseca i onda, dakako preko Praga, gdje se zadržao nekoliko dana, otputovao u Hrvatsku. Veseo kao uvijek, pripisivao mi je zaslugu da sam mu spasila život, te da se ranije vratio iz Moskve na moj poziv ne dočekavši carske krunidbe (M. Radić 2016: 7).

U Rusiji se Radić uspio susresti s Nikolajem Bogolepovim, budućim ministrom prosvjete, koji je tada bio na čelu Moskovskoga obrazovnog okruga. Po riječima

⁴ I o ovom putovanju detaljno piše I. Očak (1992: 105–106), međutim u njegovom članku postoji zbnjujuća tvrdnja da je Radić u Moskvu stigao 30.6. 1896.: "...u vrijeme kada je trebalo da se kruniše car Nikolaj II, i kada je u vezi ovog na Hedinskom polju kraj Moskve stradalo 10.000 ljudi, a ranjeno još više. Srećom kasnio je na proslavu, jer se je tog dana na jednoj željezničkoj stanici sastao s učiteljom Marženkom, svojom budućom suprugom..." (1992: 105). No, krunidba Nikolaja II bila je znatno ranije, 14. (26.) svibnja 1896. (a i broj poginulih bio je gotovo deset puta manji nego što to navodi I. Očak) te se datumi nikako ne poklapaju. Radić pak sam tvrdi da je u Moskvi bio od 9. 6. 1896. (Radić: 1972: 191). Sjećanja M. Radić opet smještaju činjenicu da nije bio u Moskvi za vrijeme krunidbe zato što se vratio ranije, a ne zato što je otputovao kasnije.

Radića, Bogolepov ga čak nije ni saslušao do kraja već je rekao da mu je mjesto u Sibiru, a ne na sveučilištu (Radić 1994: 45). Ali je potom promijenio mišljenje i dao Radiću pismeno dopuštenje koje mu je osiguravalo status izvanrednoga studenta s pravom pristupa državnim ispitima. Ipak, dopuštenje, koje je s takvim trudom dobio, Radić nije iskoristio. Prepreka je bio sustav visokoga školstva u Rusiji koji se razlikovao od austro-ugarskoga. Radić u *Božićnici* piše: "U Rusiji za naslov doktora treba biti pravi učenjak, tj. treba napisati i na svoj trošak tiskati koje učeno djelo i onda to svoje djelo lijepo obraniti na posebnoj sjednici pred drugim učenicima iste struke. Da sve to postignem, bio bih morao ostati u Rusiji najmanje pet godina. A za to nisam imao ni vremena, ni novaca" (Radić 1945: 436). Umjesto toga Radić je odlučio produžiti svoj boravak u Rusiji i neposredno upoznati život naroda u Rusiji. "Ajde ja u Novgorod, proživim i tu dva tjedna i gledaj, da tako kažem, kako se tu sastaje čitava nepregledna Rusija" (Radić 1945: 436) – pisao je o svom putu u Nižnji Novgorod, treći po veličini grad po privredi i bogatstvu u Rusiji, i na slavni Makarijevski sajam. O duljini boravka u Rusiji Radić navodi u različitim izvorima različite iskaze: ako 1909. piše o tri mjeseca, godine 1926. – piše o pet mjeseci.

Poslije povratka iz Moskve Radić često mijenja mjesto stanovanja (Prag, Zemun, Pariz), ali ne zaboravlja Rusiju. O tome svjedoče, na primjer, njegovi kontakti s redakcijom časopisa na ruskom jeziku *Slavensko stoljeće* (Славянский век)⁵ koji je u Beču izlazio od 1900. do 1904. pod uredništvom Dmitrija Verguna, suradnika Sankt-peterburške novinske agencije. Osnovni cilj toga časopisa bio je utjecanje na raspoloženje austrijskih Slavena kroz isticanje njihove povezanosti i istih interesa. Radić je u tome časopisu objavio niz članaka u kojima je odredio nastupajuće razdoblje kao "drugi period slavenske renesanse", na koju su ukazivali pojačano zanimanje slavenskih naroda jednih za druge i sve veća popularnost ideje o slavenskoj uzajamnosti. Razliku u odnosu na prvo razdoblje vidio je u već formiranoj nacionalnoj samosvijesti slavenskih naroda koji su sada imali razvijenu svoju književnost, znanost i umjetnost te su bili znatno razvijeniji nego na početku 19. st. Konačni cilj vidio je u udruživanju zapadnih i južnih Slavena – protiv "germanizma" te Turaka, Mađara i naročito Talijana. Pri tome je smatrao da Slaveni, boreći se protiv germanizacije i mađarizacije, ne smiju zaboravljati uzeti od Zapada sve što im može biti od koristi. Radić je vidio ideal u ravnopravnome savezu slavenskih nacija, čak je skovao i termin "slavenski nacionalizam". Na taj način, bez obzira na brojne ograde, Radić se u navedenim publikacijama nastavljao pridržavati koncepcije slavenske uzajamnosti i pisao je o Slavenima kao o posebnome svijetu, s posebnim karakternim, političkim i socijalnim vrijednostima (Frejdzon 1992: 221).

RADIĆEVO UČENJE I PROPAGIRANJE RUSKOGA JEZIKA

Što se tiče neposredne veze s Rusijom, Radić je nastavio propagirati potrebu učenja ruskoga jezika među Hrvatima. Godine 1905. izdao je u Zagrebu priručnik za učenje ruskoga jezika pod nazivom *Kako ćemo se naučiti ruski?*. U njemu je osim vlastitoga nastavnog materijala Radić objavio i svojevršno teorijsko objašnjenje

⁵ Popis svih članaka koje je S. Radić objavio u ovom časopisu donosi I. Očak (1992: 107–108).

zašto Hrvati trebaju učiti ruski, a naveo je i predodžbu hrvatskoga društva o ruskome jeziku.

Radić na početku svojega priručnika piše: "Kojigod Hrvat zaželi učiti ruski, prvo mu je pitanje: A je li to teško i koliko za to treba vremena?" (Radić 1905: 3). Hrvati koji u školama uče latinski i grčki tijekom nekoliko godina i koji su navikli na složene gramatičke i leksičke konstrukcije njemačkoga jezika, ne uviđajući razlike u učenju jezika koji nemaju srodnosti s hrvatskim jezikom i učenju ruskoga smatrali su da bi u učenju ruskoga jezika u školama bilo teškoća. Radić navodi primjer nekoliko školovanih Hrvata i njihova poimanja ruskoga jezika. "Doživio sam dapače i to, da se dosta obrazovan i vrlo iskusan gospodin začudio i ujedno poradovao kao dijete, kad mu počeh ruski govoriti, te je uskliknuo: Bože moj, gle, ja to sve razumijem, a mislio sam da Rusi govore nekako – turski. I vidjevši, kako je mene neugodno iznenadilo to njegovo mišljenje, odmah je dodao: *Šta ćete, kad smo u takvoj tami, da brat rođenoga brata ne vidi, i u takvoj gunguli, da jedan drugoga ne čujemo*" (1905: 3).

No ne može se reći da je ruski jezik bio sasvim nepoznat u Hrvatskoj. Radić spominje hrvatske filologe koji su pisali ozbiljne znanstvene radove, ali zamjećuje da su ti radovi bili njemački po duhu te da su pisani za njemačke kolege. Zbog toga su ti radovi i ostali nepoznati širim krugovima. No takve "boljke", ističe Radić, imali su i radovi namijenjeni širemu krugu čitatelja, kao npr. *Praktična gramatika ruskoga jezika za samouke* Pere Budmanija (izašla u Zagrebu 1888.). Takvih koji bi mogli učiti prema Budmanijevoj gramatici, tj. onih koji su bili na toj razini filološki obrazovani, smatra Radić, među Hrvatima nije bilo mnogo.

Karakterističan je navod iz predgovora drugoga izdanja ove Budmanijeve gramatike iz 1891. koji navodi Radić, a u kojemu Budmani savjetuje čitatelju da bolje nauči svoj jezik te da se tek onda bavi ruskim. Radić ovako tumači riječi Pere Budmanija: "Tkogod nije *dobar filolog* (jezikoslovac), taj se neka ne bavi ruskim, jer 'praktična' gramatika g. Budmani-a vazda pretpostavlja, da svaki samouk pozna u tančine sve četiri vrste naglasica i čitavu konstrukciju našega jezika i to ne bezvjestno, t.j. u govoru, nego svjestno ili znanstveno" (Radić 1905: 3). Radić zaključuje da je tadašnja slavenska filologija jednaka tadašnjoj politici, imajući u vidu karakter vlasti u Austro-Ugarskoj. Činjenicu da Hrvati nemaju ni elementarne predodžbe o ruskome jeziku povezuje s austrijskim školskim obrazovnim sustavom u kojemu se slavenski jezici gotovo nisu poučavali (a posebice ne starocrkvenoslavenski), a ako se i jesu poučavali, onda se nisu poučavali dovoljno. U zreloj dobi, tj. poslije dvadesete godine, smatra Radić, kada se osoba već obrazovala za neku djelatnost i kada već ima mnogo obveza, nema dovoljno vremena ni motivacije za učenje ruskoga jezika. Na taj način nastaje zatvoreni krug – u školi država ne omogućava uvjete za učenje ruskoga jezika (i drugih srodnih slavenskih jezika), a u zreloj dobi ljudi nemaju motivacije, vremena ili mogućnosti učiti ruski jezik.

I upravo u političkome ustroju Austro-Ugarske, njezinu obrazovnome sustavu i stereotipima koji su vladali Radić vidi glavni uzrok neodgovarajućih predodžbi o Rusiji i ruskome jeziku među Hrvatima. Čak i ako Hrvati uče ruski jezik ili ga žele učiti, smatra Radić, oni i dalje ostaju robovi njemačkih predrasuda i netrpeljivosti prema Rusiji – Nijemci su se izrugivali ćirilici kao "prokletom barbarskom pismu",

a Hrvati ih u tome izrugivanju slijede; Nijemci nazivaju ruski jezik tatarsko-njemačkom mješavinom, a Hrvati to ponavljaju za njima; Nijemci tvrde da nije moguće naučiti ruski izgovor, a Hrvati se s time slažu (Radić 1905: 10). Radić s gorčinom primjećuje: "U jednome pak Niemaca ne slijedimo: oni ruski jezik psuju i preziru, ali ipak na jagmu uče. Uče ga diplomati i učenjaci, vojnici i trgovci, pa i zanatnici i radnici. A kod nas već izumire pokoljenje, koje je ruski barem razumjelo, ako i nije govorilo i pisalo" (Radić 1905: 10).

Naravno, Radić je bio u pravu, u političkoj situaciji koja je tada vladala nije bilo zahvalno baviti se popularizacijom ruskoga jezika – protiv toga bile su sve okolnosti o kojima smo govorili. I Radić je bio jedan od malobrojnih entuzijasta u Hrvatskoj koji su u Rusiji vidjeli najvažniju kariku budućega saveza slavenskih naroda. Radić je ulagao velike napore da se u Hrvatskoj zna što više o Rusiji i Rusima, što je bez učenja ruskoga jezika bilo vrlo teško. Stoga je svojim primjerom pokazivao da Hrvati u tome smislu moraju imati vlastitu inicijativu. Naučivši ruski jezik, hrvatski je političar odlučio i aktivno raditi na širenju ruskoga jezika u svojoj domovini te je, iako nije bio filolog po struci, odlučio napisati za učenje ruskoga jezika odgovarajući priručnik. Naravno, Radić nije mogao sam iz korijena izmijeniti postojeću situaciju, ali kao javna osoba, koja je imala utjecaja u Habsburškoj Monarhiji i izvan njezinih granica, uvelike je pridonio popularizaciji ruskoga jezika.

Radić je nastojao djelovati ne samo na širenju znanja o Rusiji u domovini već i na širenje znanja o Hrvatskoj u Rusiji pri čemu se oslanjao na tiskanu riječ. Početkom 1900-ih objavio je i niz članaka u časopisu *Novine Sankt-peterburškog slavenskog dobrotvornog društva* (Известия Санкт-Петербургского славянского благотворительного общества). Dok su članci u *Slavenskom stoljeću* imali prije svega u vidu austro-ugarski čitateljski auditorij slavenskoga podrijetla, članci u peterburškom časopisu bili su namijenjeni ruskoj publici, prije svega onoj koju je zanimala ideja slavenske uzajamnosti, odnosno panslavizma. Bez obzira na to što je na početku 20. st. ruska kroatistika kao dio znanosti o Slavenima već prošla početnu etapu, predodžba o Hrvatskoj i Hrvatima u Rusiji je možda bila nešto malo bolja u odnosu na predodžbu Hrvata o Rusiji, ali ne mnogo.

U jednom od svojih članaka *Historizam i nacionalizam kod neruskih Slavena* (Историзм и национализм у нерусских славян) Radić stavlja naglasak upravo na to: "Široka slavenska publika ne zna da na Balkanu osim Srbije, Bugarske i Crne Gore postoji još jedna južno-slavenska država, hrvatska država, koja predstavlja zanimljivu pojavu – ukoliko treba biti zanimljivo sve što nam treba biti zanimljivo – za svakoga, a posebno za slavenskog političara i kulturnog povjesničara"⁶ (Radić 1903: 21). Kako slijedi iz ovih riječi autor nastoji uvjeriti ruskoga čitatelja u to da se tradicija hrvatske državnosti nikada nije prekidala i da Hrvatska nije samo dio Austro-Ugarske Monarhije već da je zemlja sa stoljetnom državnom tradicijom. Upravo ta činjenica da hrvatska država, po mišljenju Radića, nikada

⁶ Ovdje u našem prijevodu na hrvatski. U izvorniku: "Широкая славянская публика не знает, что на Балканах, кроме Сербии, Болгарии и Черной Горы, существует еще одно южнославянское государство, государство хорватское, которое представляет интересное явление – если только должно быть интересно все, чем нам нужно интересоваться, – для каждого, в особенности же для славянского политика и культурного историка".

nije prestala postojati, bez obzira na osmansku prijetnju i njemački utjecaj, smatra on najzanimljivijom za svakoga koga zanima slavenski svijet.

Radić iznosi poprilično spornu tvrdnju da među slavenskim zemljama nema nikakvih velikih sukoba i da onakvih ratova kakvi su postojali na zapadu Europe nikada nije bilo među slavenskim narodima, pa ni među onima koji imaju vlastitu vojsku: "Sva naša povijest ne zna za ratove između Hrvata i Srba, Čeha i Slovaka i tek se neznatno zna za ratove između Čeha i Poljaka, Srba i Bugara i čak među Poljacima i Rusima"⁷ (Radić 1903: 23). I upravo u sličnosti nacionalnih povijesti Slavena, u samome životu slavenskih naroda i u vjeri u njihovu budućnost Radić vidi ono što, nastavljajući se na misao koju je iznio u *Slavenskom stoljeću*, naziva općim slavenskim "nacionalizmom". "Historizam" on tumači kao "jednostrano shvaćanje političke povijesti države i proizvoljno tumačenje pojedinih faza u kulturnom razvoju pod kojim obično shvaćamo posebne faze u književnom razvoju"⁸ (Radić 1903: 24). Radić optimistično iznosi mišljenje da Slaveni mogu pobijediti u borbi s "germansko-rimskom tradicijom". I po njegovu mišljenju najbolje je to vidljivo na primjeru Hrvatske gdje, kako smatra Radić, nije bilo proturječja između historizma i nacionalizma, tj. između državne i nacionalne politike sve do onda kada se hrvatski vlastodršci nisu počeli rukovoditi "franačkim i talijanskim svjetonazorom", a "nasilna papinska politika" dovela do protjerivanja slavenskoga bogoslužnja iz hrvatskih crkava i na kraju do tada kada početkom 12. stoljeća nije bio zaključen "neprirodan savez" između Hrvatske i Ugarske.

Radić dolazi do zaključka da je za sve nesuglasice među slavenskim narodima odgovorna "njemačka historijska škola" koja je "otrovala slavensku politiku" i u kojoj je "mnogo mjesta za to da Slaveni sijeku jedni druge, no sasvim malo da bi se oni iskreno pomirili ako bi im u nekom blistavom trenutku to palo na pamet"⁹ (Radić 1903: 22). Zato slavensku inteligenciju, po mišljenju Radića, treba liječiti "ruskim realizmom", ali i anglosaksonskim i francuskim "kozmpolizmom".

Kada su 1904. godine Stjepan Radić i njegov brat Antun osnovali novu političku stranku – Hrvatsku pučku seljačku stranku, koja je pod različitim nazivima postojala do kraja Drugoga svjetskog rata (a i današnja Hrvatska seljačka stranka legitimni je sljednik Hrvatske pučke seljačke stranke), taj događaj nije prošao neprimijećen u Rusiji i to upravo u navedenome peterburškom časopisu, gdje su Radića nazivali "iskusnim novinarom" i "visokoobrazovanim Hrvatom". "On je aktivni organizator" – pisalo je u tome časopisu – "i rukovodilac nove hrvatske stranke čisto narodnog i demokratska karaktera koja je sebi postavila u plemeniti zadatak probuditi u hrvatskoj masi narodnu samosvijest i zajedno s njom i 'slavensku savjest'"¹⁰ (Известия ... 1904–1905: 106). Radića su okarakterizirali

⁷ Ovdje u našem prijevodu na hrvatski. U izvorniku: "Вся наша история не знает войн между хорватами и сербами, между чехами и словаками и лишь немного знает войн между чехами и поляками, сербами и болгарам и даже между поляками и русскими".

⁸ Ovdje u našem prijevodu na hrvatski. U izvorniku: "...одностороннее понимание политической истории государства и произвольное толкование отдельных фаз в культурном развитии, под которым мы обыкновенно понимаем отдельные фазы в литературном развитии".

⁹ Ovdje u našem prijevodu na hrvatski. U izvorniku: "...много места для того, чтобы славяне перерезали друг друга, но весьма мало, чтобы они искренно помирились, если бы в светлый момент пришло им это на ум."

kao "romantičara po prirodi", zastupnika slavenskoga zajedništva, poznavatelja slavenskih jezika, među njima i ruskoga. Posebice se ističe sljedeća okolnost: "Posljednjih godina mnogo radi na organizaciji ruskih kružoka po 'hrvatskom kraljevstvu', opskrbljuje ih ruskim knjigama, sam poučava ruskom jeziku, učvršćujući na taj način snažne rusko-hrvatske veze"¹¹ (Известия ... 1904–1905: 106). Radi se o "Ruskom kružoku" koji je osnovan u Zagrebu 1905. godine, a u čijem su osnutku sudjelovali uz Radića, hrvatski političar i publicist Franko Potočnjak, hrvatski pisac Ksaver Šandor Gjalski i hrvatski publicist, gospodarstvenik i aktivist Stranke prava Krunoslav Heruc¹² koji je od 1887. živio u Rusiji i s kojim je Radić i dalje održavao kontakt. To jest, aktivnosti Radića na propagandi ruskoga jezika u Hrvatskoj donijele su mu priznanje u nekim krugovima ruske inteligencije, prije svega one koja je dijelila njegove ideje slavenske uzajamnosti. Ona je omogućila hrvatskomu političaru prenijeti svoje misli do ruskomu čitatelju u tiskovinama u kojima su se o Radiću izjašnjavali vrlo blagonaklono.

Godine 1909. Stjepan Radić već treći put putuje u Rusiju.¹³ Na Sveslavenskom kongresu u Pragu 1908. upoznao se s predstavnicima izaslanstva iz Rusije koji su ga pozvali da dođe u Sankt-Peterburg i održi im ciklus predavanja o Česima i Južnim Slavenima. Članovi toga izaslanstva, među ostalima, bili su knez Georgij L'vov, budući premijer Privremene vlade 1917., i glavni pokrovitelj Radića u Rusiji tih godina – Vladimir Volodimirov, general-pukovnik, profesor na Vojno-pravnoj akademiji. Osim toga, jedan od razloga novoga putovanja u Rusiju bila je reakcija ruskoga društva na krizu u Bosni kada je 1908. Austro-Ugarska anektirala Bosnu i Hercegovinu. U vezi s tim događanjima u Rusiji, Srbiji i Engleskoj Hrvate se počelo smatrati "austrijskim slugama i robovima". U *Božićnici* iz 1910. Radić je s uzbuđenjem isticao da "štogod se o Bosni pisalo, nije nigdje bilo ni spomena da je Bosna stara hrvatska djedovina i da u Bosni imade naroda koji se priznaje hrvatskim" te je cilj novoga puta u Rusiju bio: "Da Rusima protumačim hrvatski preporod pod Ljudevitom Gajem, hrvatsku borbu s Mađžarima pod banom Jelačićem, hrvatsku borbu u Dalmaciji i Istri protiv Talijana i u banskoj Hrvatskoj proti Mađžarima i napokon nepobitno hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu" (Radić1945: 438).

¹⁰ Ovdje u našem prijevodu na hrvatski. U izvorniku: "Он является деятельным организатором и руководителем молодой хорватской партии чисто народного и демократического характера, поставившей себе благородную задачу пробудить в хорватской массе народное самосознание и вместе с тем 'славянскую совесть'."

¹¹ Ovdje u našem prijevodu na hrvatski. U izvorniku: "Особо подчеркивается следующее обстоятельство: "В последние годы он много работает над устройством в разных пунктах 'хорватского королевства' русских кружков, снабжает их русскою книгою, сам обучает русскому языку, закрепляя, таким образом, прочнее русско-хорватские узы."

¹² O Krunoslavu Herucu može se naći više u člancima M. Vaščenka: Krunoslav Heruc i promidžba velikohrvatske ideje u Rusiji. Nepoznata strana djelovanja "hrvatskog konzula", *Časopis za suvremenu povijest*, 2, 2011.; 2) Проблема авторства монографии "Хорваты и борьба их с Австрией": К вопросу о пропаганде хорватской национальной идеи в России, *Славяноведение*, 3, 2011.; 3) "Хорватский консул" в Петербурге. Кrunoslav Геруц и его пропаганда в России, *Родина*, 4, 2010. O ovome zanimljivoj čovjeku pisao je i I. Očak: Krunoslav Heruc, Pobornik hrvatsko-ruskih veza potkraj XIX i početkom XX st. Historijski zbornik, XXXVII, 1984. 156-158.

¹³ O ovom putovanju S. Radića I. Očak piše vrlo detaljno (1992: 108–112).

Ovom prigodom na put se uputio sa svojom suprugom. Njegova supruga Marija Radić o tome putu piše:

Brzo na to smo odputovali preko Krakova i Varšave u Petrograd, gdje nas je general Volodimirov srdačno primio, davši nam od svog stana lijepu sobu u prvom katu. Stan je bio u kući, gdje su bile otraga parne kupke, koje smo dakako i mi upotrebili. Inače je naš život tekao isto kao u Zagrebu, pisali smo članke i radili cijeli dan. Moj je suprug odlazio od vremena do vremena s generalom V. i u posjete, među inim i grofu Uhtomskom, gdje se je dogovorio za saradnju u njegovim novinama, a katkada bi odlazio i sam. Odputovao je s generalom Volodimirovom i u Moskvu, gdje je održao predavanje o prilikama u Hrvatskoj. Sjećam se, da se iz Moskve vratio zlovoljan, jer su mu i tu Srbijanci smetali, makar je Radić svuda Srbijance branio kao svoju braću. Da njegovo prosrbsko držanje nije bilo farizejsko, najbolje svjedoči njegov šestmesečni zatvor, koji je odsjedio nakon protusrbskih demonstracija 1902. u Zagrebu, kada je uzeo Srbe u zaštitu. Za lijepoga vremena više puta smo se i mi dva skupa prošetali Petrogradom, koji mi je ostao u ugodnoj uspomeni, osobito sa svojim Nevskim prospektom i sa svojim blještavim crkvenim kupolama. Stjepan Radić je dakako bio kao riba u vodi među svojim Rusima, meni je bilo dakako teže, jer sam doduše čitala ruski, no trebalo još "uho" da se nauči na izgovor. Najviše se razgovaralo kod zajutarka uz samovar i ja sam se usput usavršavala u dragom mi ruskom jeziku. To smo se naučili piti ruski čaj na veliko, tako da nismo zaboravili kupiti samovar od svojih neznatnih sredstava, koji je kasnije kod nas doma godinama i godinama bio u uporabi kao ugodna uspomena na Petrograd. U Petrogradu smo se zadržali čitava dva mjeseca, te smo se onda istim putem preko Varšave i Praga vraćali u Hrvatsku. (M. Radić 2016: 16)

Dojmove o tome putu sam Radić je opisao u *Pismima iz Rusije i Slavenskim pismima*, tj. člancima koji su objavljeni u hrvatskoj periodici tijekom 1909. godine. U njima on piše o tome što je vidio i saznao o politici i svakodnevnome životu u Rusiji. Svoje prve dojmove o peterburškome društvu izložio je u prvome od *Pisama*: "Evo me ovdje u carskom Petrogradu, gdje ima više samo velikaških palača, nego u našem Zagrebu običnih kuća i gdje je skupljeno toliko bogatstva i znanja, kao malo gdje u Europi" (Radić 1945: 422). Prvoga dana dolaska Radićevih u Peterburg general V. Volodimirov odveo ga je u dom "nekog ruskog velmože", u kojem su svi prisutni raspravljali kako ruskomu seljaku pomoći da stekne potrebna znanja neophodna za vođenje imanja. Naravno, Radić, kao vođa seljačke stranke, kojemu su problemi seljaštva bili više nego bliski, govorio je na tom skupu, govorio je o Hrvatskoj poljodjelskoj banci, o "Gospodarskom društvu" u Zagrebu i Osijeku, o gospodarskom radu Srpske banke i hrvatskih seljačkih zadruga, a na kraju i o aktivnostima svoje stranke. Po riječima hrvatskoga političara, reakcija ruske publike bila je iznad njegovih očekivanja – svi su prilazili Radiću i uzbuđeno mu stiskali ruku. Bilo je odlučeno da će on detaljnije govoriti o tome na zasjedanju glavne skupštine društva *Rusko zrno*, koje se bavilo upravo problemima seljaštva, kako ruskoga tako i onoga izvan granica Rusije. Na tu glavnu skupštinu, koja se održala 7. ožujka 1909. bili su pozvani "svi članovi državne dume, tj. svi narodni zastupnici, svi ministri i sve, što je u Petrogradu u istinu ugledno i narodno" (Radić 1999: 125). Sasvim je jasno da je Radić govorio pred uistinu visokim i brojnim skupom pred kojim je na tečnome ruskom jeziku stručno i srčano predstavljao hrvatsku inteligenciju. Zamjenik tajnika toga društva bio je već spomenuti Krunoslav Heruc. On je predložio Radiću da pomogne uputiti mlade ruske seljake u Hrvatsku kako bi u Hrvatskoj stekli nova

znanja i naučili nove načine vođenja seoskoga gospodarstva. Upravo zahvaljujući nastojanju Radića sto se ruskih vježbenika koncem 1908. i početkom 1909. uputilo u Hrvatsku. Radić i Heruc imali su jako dobre odnose i 1909. Radić je objavio u zagrebačkim novinama *Novosti* članak "*Hrvatski konzul u Petrogradu*", u kojem kratko iznosi biografiju Heruca i ističe njegovu ulogu u učvršćivanju hrvatsko-ruskih veza (Radić 1909: 91). Radić je uspio uspostaviti u Rusiji kontakte ne samo s predstavnicima ruske inteligencije već i s ljudima skromnijih zvanja koji su na neki način bili povezani s Hrvatskom. Među tim ljudima bila je i obitelj krupnoga gospodarstvenika, vlasnika nekoliko pivovara Ivana Durdina i njegove sestre Tatjane koja je više puta putovala po Hrvatskoj, boravila u Zagrebu, Primorju i na Plitvičkim jezerima te koju je zanimalo što se događa u hrvatskim krajevima. U njezinu salonu u kojemu su se nalazile slike Bele Čikoša i u kojemu je bio hrvatski namještaj i koji se i nazivao "hrvatska soba" (Radić 1999: 132) vodili su se razgovori o životu Slavena izvan Rusije i, kako je isticao Radić, svi su oni bili prožeti najiskrenijom simpatijom prema Hrvatima. Više od toga, sudbina je upravo u tome salonu spojila Radića s Aleksandrom Francevičem Jelačićem (1847–1916), zemljoposjednikom, pravnikom i profesorom, podrijetlom Hrvatom treće generacije u Rusiji, koji je u Rusiji bio poznat kao poznavatelj glazbe 19. st. i suprug rođene tetke poznatoga ruskog kompozitora Igora Stravinskog.

Radić, sudeći prema njegovu svjedočanstvu, nije podilazio ruskim sugovornicima kada je bila riječ o Hrvatskoj i otvoreno je izražavao svoje stajalište iako je, naravno, ponekad bilo potrebno nešto diplomacije. Tako u razgovoru s jednim ruskim oficijom na pitanje bi li Hrvati i drugi austrijski Slaveni prešli na stranu Rusije u slučaju rata, Radić odgovara: "Ne bi, premda bi nam srce kvarilo; ali baš zato u jednu ruku ne smije do toga doći, a u drugu ruku svi mi slavenski političari, a naročito svi mi slavenski zastupnici moramo odlučno i neumorno nastojati, da u najgorem slučaju Habsburška monarkija ne bude proti Rusiji, t.j. da u svekolikoj međunarodnoj politici stojimo otvoreno kao Slaveni na strani Rusije" (Radić 1945: 431). U toj je rečenici glavni njezin dio riječ "ne" – koja se ublažava općenitim mislima o neophodnosti izbjegavanja rata (o neizbježnosti kojeg je u Europi malo tko sumnjao), o mogućoj neutralnosti davnašnjega geopolitičkog protivnika Rusije Austro-Ugarske i glavno završnom tvrdnjom da "Hrvati otvoreno prihvaćaju poziciju Rusije", što zvuči poprilično čudno uz prvotnu riječ "ne". Nije nam poznato jesu li sačuvana svjedočanstva kakva je bila reakcija oficira, ali prema riječima samoga Radića domaćin je bio oduševljen ovim "nezavisnim" odgovorom te je uskliknuo: "Ovo je, vidite, karakter i kultura, i već radi toga Hrvatska potpuno zaslužuje ruske simpatije i rusku pomoć" (Radić 1945: 431).

U svojim člancima Radić je obratio veliku pažnju i nepolitičkim temama. Pisao je i o ruskome svakodnevnom životu koji je upoznao svaki putnik iz Hrvatske koje je posjetio gradove u Rusiji. Imao je mogućnost uvjeriti se u neutemeljenost mnogih mitova o Rusiji i razotkriti ih hrvatskim čitateljima: "Najprije treba spomenuti da su to sve besmislene bajke da, kako je to tobože u Petrogradu tolika zima, te možeš na ulici ostati bez nosa i bez ušiju. U posljednjih šest godina nije bilo veće zime od -15° R., a ljetosnja zima tekla je od prilike onako, kao kod nas u Zagrebu" (Radić 1945: 432). Ali mnogim predodžbama i predrasudama o Rusiji ipak je našao potvrdu u Peterburgu, a jedan je članak čak nazvao *Najveći neprijatelj Rusije*. Tako je Radić

nazvao – votku. Njega je posebno užasnula činjenica da je u Rusiji postojao državni monopol na njezinu proizvodnju i prodaju te da je država ubirala veliku zaradu na prodaji votke. Radić crta prilično mračnu sliku ruskoga društva povezanu s količinom votke koja se u Rusiji ispijala:

Kad znaš ili točnije vidiš, kako najveći dio petrogradskoga puka živi u skrajnoj siromaštini... kad znaš da sam Petrograd gotovo danomice silno mnoštvo skitalica otpravlja izvan svoga područja... kad prosuđiš da je Petrograd uopće dosta nezgodan za pravu privredu, kad to sve skupiš u jedno, onda se istom vidi, što to znači, kad u takovim prilikama svake godine blizu pol milijarde proleti kroz grlo, ne na korist, nego na propast pučanstva (Radić 1945: 433).

Za razliku od *Pisama* u kojima je Radić opisivao svoje putovanje u dovoljno mirnim tonovima, prepiska Radića s obitelji i bliskima otkriva drugu stranu njegova boravka u Sankt-Peterburgu. Najživlje je on opisao svoje dojmove u pismu ženi svoga brata Antuna – Vilmi Radić. Po njegovu mišljenju rusko je društvo bilo "zatrovano srpskom laži"¹⁴. Kako se vidi iz pisma Radić se susretao i s onim ljudima koji nisu dijelili njegove poglede i koji su bili negativno nastrojani prema Hrvatima. Među takvim ljudima bio je npr. slavist Aleksej Sobolevskij koji se ironično odnosio prema Radićevoj tvrdnji da se među Hrvatima starocrkvenoslavenski uči u srednjoj školi zamijetivši da to "ništa ne znači", jer Hrvati gotovo više i ne znaju glagoljicu. Ta je zamjedba izazvala veliko Radićevo nezadovoljstvo. Evo što piše o drugim svojim "oponentima", među kojima je bio i redaktor *Slavenskoga stoljeća* Dmitrij Vergun, u čijem je časopisu Radić nekoć tiskao svoje članke:

Osim toga doktor Vergun... sve austrij.[ske] Slav.[ene] nazvao hvastavcima, koji da se razmeću svojim slavenstvom, a u školama da nemaju nimalo narodnog duha... Veći dio občinstva živo mi je odobravao, ali si možeš misliti kakvo je moje duš.[evno] razpoloženje, kad na svakom koraku susrećem i predsude i očito neprijateljstvo. Tako je jedan stari gospodin jučer pristupio k meni samo zato, da mi dobaci ove rieči: A šta Vi Hrvati! Vi sad prodajete Bosnu Austriji! Na to se je izgubio, te mu nisam mogao reći ni to, da Bosnu prodaje ona Turska, koju Rusija hoće učiniti glavom balk.[anskog] saveza (Radić1972: 452).

Kao što se vidi iz ovih Radićevih riječi u Rusiji ga nisu okruživali samo ljudi kao što je general Volodimirov ili obitelj Durdin. Mnogi predstavnici ruskoga obrazovanog društva, među njima i poznati slavisti, i dalje su vidjeli samo ono što je razjedinjavalo Ruse i Hrvate, i dalje su vidjeli samo katolike i "austrijske sluge" i nisu se suzdržavali to Radiću reći u lice. Vjerovati je da je hrvatski političar koji je do1909. učinio toliko mnogo za popularizaciju ruskoga jezika u Hrvatskoj najmanje bio odgovoran za djelovanje vođa hrvatskih nacionalista kojima ne samo da nije pripadao nego prema kojima se odnosio negativno, a još manje je bio odgovoran za djelovanje Beča. No, ipak je on bio taj koji je na svojoj koži osjetio žilavost stereotipa o Hrvatima upravo za vrijeme ovoga svojeg trećeg boravka u Peterburgu.

¹⁴ Ranije smo u članku već naveli i ulomak iz sjećanja M. Radić, supruge Stjepana Radića, koja također piše i o ovim problemima.

RADIĆEV ODNOS PREMA GOGOLJU U PRIGODI 100. OBLJETNICE
GOGOLJEVA ROĐENJA

Dolazak Radića u Rusiju 1909. podudario se s obljetnicom stote godišnjice rođenja Nikolaja Gogolja. Radić je imao mogućnost pratiti svečanosti, upoznati se s knjigama koje su izašle uz jubilej velikoga pisca i vidjeti spomenik piscu koji je te godine bio podignut u Moskvi. S. Radić posvetio je Gogolju članak kojem je dao vrlo provokativan naziv – *K stogodišnjici ruskoga čudovišnoga genija*. U stvari je Radić samo citirao rad Dmitrija Merežkovskog *Gogolj. Stvaralaštvo, život i religija (Гоголь. Творчество, жизнь и религия)*, koji je izašao te jubilarne godine i u kojem se tvrdilo da je autor ne toliko – čudak, kako su ga voljeli zvati njegovi suvremenici, nego i "čudo" ili čak "čudovište" (Radić 1911: 9). Radić je pisao da je upravo u tome Gogol'– istinski sin Rusije jer je ona sama "najveće čudovište na svijetu" (Radić 1911: 9). Upravo zato, piše Radić, Rusiju ne razumiju Europljani koji u njoj traže Europu, još je manje razumiju Japanci koji smatraju Rusiju Azijom, a ne razumiju je ni sami Rusi: "Ne razumiju ni sami Rusi upravo zato, što golemi dio ruske inteligencije nije ruski, nego je ili površno, tek izvana evropski, ili je od ruskoga karaktera razvio samo najlošije njegove strane, neizmernu pasivnost i duh absolutne negacije" (Radić 1911: 9).

Iz teksta članka se jasno vidi da se Radić ozbiljno zanimao za stvaralaštvo Gogolja i čitao je ne samo njegova djela nego i radove drugih pisaca i znanstvenika koji su mu bili posvećeni. Autor citira već spomenuti tekst Merežkovskog. Gogol' zanima Radića prije svega kao "slavenski pisac" – po njegovu mišljenju u njegovu djelu, prije svega u *Mrtvim dušama* prikazane su upravo one karakterne i društvene crte koje se prepoznaju i kod ostalih slavenskih naroda. Iako Radić smatra da po svojoj "nacionalnoj osviještenosti" Gogol' nije bio Slaven i da je samo nekoliko puta spomenuo slavensko ime u svojim djelima, on je "kao pravi ruski genij ujedno time i genij slavenski, te sve one strahote, što ih iznosi o ruskoj pokvarenosti i pospanosti, vriede podpuno i bez iznimke i za društveni život ostalih Slavena" (Radić 1911: 18–19). I zato je, prema Radiću, Gogol' najveći "slavenski društveni pisac", s kojim treba biti upoznat svaki društveni djelatnik, svaki "iskreni patriot" koji želi da Slaveni nisu samo materijal za druge državne tvorevine i temelj za druge kulture (Radić 1911: 19).

Radić kao već iskusni političar i publicist mogao je vidjeti u djelima Gogolja upravo ono što mu je moglo pomoći dokazati da su knjige ruskoga pisca suvremene ne samo za Rusiju nego i za ostale Slavene. On svoje mišljenje i potvrđuje navodima iz *Mrtvih duša*. Tako, navodeći primjer mišljenja činovnika i drugih žitelja grada NN o ličnosti Čičikova i njegovoj kupovini "mrtvih duša" u njihovoj guberniji, Radić piše: "Sjetimo se sada podpune nemoći slavenske većine u monarkiji u ovih četrdest godina ustavnog života i spomenimo se bilo đaćkih, bilo političkih, bilo drugih skupština i sjednica, na kojima smo često tjedne, pa i mjesece viećali ob ovoj ili onoj rezoluciji" (Radić 1911: 20). Ili primjer s istim činovnicima o kojima je pisao Gogol' koji su vjerovali upravo riječima Nozdreva o Čičikovu, iako su znali da je Nozdrev lažljivac, dali su povoda Radiću naći sličnost u poemi Gogolja s društveno-političkim životom austrijskih Slavena: "Tko da se tu ne sjeti žalostne i strašne uloge, koju u životu nas malih Slavena, a napose nas Hrvata, znade igrati

kakav tuđinski spletkar uzprkos tomu, što i mi već imamo svoje narodne velikane i vođe, svoje Gaje, Jelačiće, Strossmayere" (Radić 1911: 20).

Jednom riječju Radić je visoko cijenio Gogolja i sudeći po svemu zaista ga je smatrao ne samo suvremenim za Rusiju već i za Hrvatsku, iako su mnoge, po njegovu mišljenju čisto slavenske crte, kao npr. širenje spletki i spremnost ljudi da u njih vjeruju, karakteristične za sve narode. I moguće da je upravo zbog njegova iskrenog odnosa prema stvaralaštvu ruskoga pisca Radića razočarao karakter tih svečanosti u povodu jubileja koje je nazivao tužnim i službenim, a njihovu proslavu po svojem karakteru licemjernom i hladnom. No daleko veće Radićevo nezadovoljstvo izazvala je činjenica da po njegovu mišljenju Gogolja sve do tada nisu dostojno ocijenili u Rusiji: "Ni današnja Rusija ne će u Gogolju priznati velikana... nego voli u njem gledati pukoga komedijaša, ili čak nesretnoga luđaka. Tomu se nije ni čuditi; jer čim bi ruska inteligencija barem u znatnom dielu Gogolja pravo shvatila, ona bi s užasom opazila da je u Rusiji danas isto onako kako je bilo i u Gogoljevo doba" (Radić 1911: 18). Naravno ti su Radićevi stavovi istiniti, ali preuveličani, jer u Rusiji nisu svi vidjeli u Gogolju samo "luđaka" ili "komedijaša", čemu je dokaz i rad Merežkovskoga kojega je Radić citirao. Sama činjenica da je Radić s takvim interesom i emocijama pisao o Gogolju svjedoči o tome koliko mu je bilo važno stvaralačko naslijeđe velikoga ruskog pisca te ruska kultura i književnost.

Taj je članak bio objavljen 1911. Dvije je godine prije toga Radić ponovo posjetio Peterburg vjerojatno ne pretpostavljajući da mu je to posljednje putovanje u carsku Rusiju. Poslije Prvoga svjetskog rata i Oktobarske revolucije 1917. više nije bilo ni Austro-Ugarske ni prijašnje Rusije. Ali na granici stoljeća, u godinama koje su prethodile tim velikim događajima, Radić je dao nemali prinos razvoju hrvatsko-ruskih kontakata koji su imali ne samo društvenopolitički nego i kulturni značaj. Naravno, morao se susresti s mnogim poteškoćama, posebice za vrijeme putovanja u Rusiju gdje je u punoj mjeri osjetio osobitosti i ekstreme ruskoga života. Primjer Radića pokazuje da su o Hrvatima stereotipi u ruskome društvu bili vrlo živi i sačuvali se do početka Prvoga svjetskog rata, ali bez obzira na to njemu je uspjelo naći u Rusiji odgovor i razumijevanje kod mnogih ljudi. Radić je objavljivao svoje članke na ruskome jeziku, držao je predavanja u Rusiji na ruskome jeziku – jednom riječju, imao je mogućnost iznijeti svoje stajalište pred ruskom publikom. Činjenica je da ni postojeći stereotipi o Hrvatima, ni odsutnost podrške među mnogim službenim licima, ni pojačano negativno raspoloženje prema Austro-Ugarskoj pred početak svjetskoga sukoba koje se prenosilo i na Hrvate, ni daljnji događaji (rat, revolucija, pad Habsburškoga i ruskoga imperija) nisu utjecali na zanimanje Radića za Rusiju koji je, kako dokazuju dokumenti, bio živ i iskren.

Novo poznanstvo Stjepana Radića s novom Rusijom, točnije Sovjetskim Savezom, dogodilo se kasnije, početkom 1920-ih godina i te su veze nosile već sasvim drukčiji i više politički karakter.¹⁵ Aktivnosti Stjepana Radića na razvoju hrvatsko-ruskih odnosa u tome razdoblju bit će tema naših daljnjih istraživanja.

¹⁵ Vrijedan prinos proučavanju ove teme dao je I. Očak u već spomenutom članku "Stjepan Radić i Rusija".

IZVORI

- Badalić, Josip. 1945. *Hrvatska svjedočanstva o Rusiji*. Zagreb: Suvremena naklada.
- Известия Санкт-Петербургского Славянского благотворительного общества. 1–8. 1904–1905.
- Radić, Marija. *Uspomenen iz života na moga blagopokojnoga supruga Stjepana Radića*, (on-line edition) http://marijaradic.pondi.hr/marija_radic_uspomene_web.pdf (11.3.2016.)
- Radić, Stjepan. 1999. "Pisma iz Rusije". *Hrvatska – Rusija: kulturno-povijesne veze = Horvatija – Rossija: kul'turno-istoričeskie svjazi*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo: 121–135.
- Radić, Stjepan. 1994. *Politički spisi, govori i dokumenti*. Zagreb: Dom i svijet: 40.
- Radić, Stjepan. 1972. "Stjepan Radić– Vilmi Radić, 23. III. 1909.", *Korespondencija Stjepana Radića (1885–1918)*. Knj. I. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest: 452.
- Radić, Stjepan. 1945. "Pisma iz Rusije". *Hrvatska svjedočanstva o Rusiji*. Zagreb: Suvremena naklada.
- Radić, Stjepan. 1911. "K stogodišnjici ruskoga čudovištnoga genija (1809–1909)", *Slovanski spomini in jubileji*. I. svezek, Ljubljana, Anton Slatnar: 9.
- Radić, Stjepan. 1909. "Hrvatski konzul u Petrogradu". *Novosti*. 91.
- Radić, Stjepan. 1905. *Kako ćemo naučiti ruski?*. Zagreb: S Topološćak.
- Radić, Stjepan. 1903. "Историзм и национализм у нерусских славян. По поводу новейшего объединения хорватской оппозиции для народной самозащиты". *Известия Санкт-Петербургского Славянского благотворительного общества* 1: 21.

LITERATURA

- Biondich, Mark. 2000. *Stjepan Radić, the Croat Peasant Party, and the Politics of Mass Mobilisation*. Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press.
- Cesarec, August. 1925. *Stjepan Radić i republika*. Zagreb: Tisak Jugoslovenskog Novinskog D.D.
- Фрейдзон, В. И. 1960. "Социально-политические взгляды Антуна и Степана Радичей в 1900-х гг. и возникновение хорватской крестьянской партии". *Ученые записки Института славяноведения*, Т. XX. Москва: Издательство Академии Наук СССР: 275–305.
- Фрейдзон, В. И. 1992. "Статьи Степана Радича в журнале *Славянский век*" (1901 г.). *Балканские исследования. Вып. 16. Российское общество и зарубежные славяне (XVIII – начало XX века)*: 215–222.

- Гиляровский В. А. 1896. Катастрофа на Ходынском поле <http://www.booksite.ru/fulltext/esy/nre/pot/taz/hy/17.htm> (9. travnja 2016.)
- Городнянский, А. В. 1993. "Степан Радич. 1871–1928". *Пленники национальной идеи. Политические портреты лидеров Восточной Европы (первая треть XX в.)*, Москва: Российская академия наук, Институт славяноведения и балканистики: 195–209.
- Grgić, Stipica. 2010. "Radić nakon Radića: Stvaranje kulta heroja Stjepana Radića (1928.-1934.)", *Časopis za suvremenu povijest* 3: 723–748.
- Никс, Ante. 1926. *Radić: Portrait historijske ličnosti*. Zagreb: Tisak Tipografija.
- Janjatović, Bosiljka. 2003. *Stjepan Radić: progoni, zatvori, suđenja, ubojstvo. 1889.-1928*. Zagreb: Dom i svijet.
- Kulundžić, Zvonimir. 1967. *Atentat na Stjepana Radića*. Zagreb: Stvarnost.
- Kulundžić, Zvonimir. 1989. *Stjepan Radić i njegov republikanski ustav*. Zagreb: Nezavisna autorska naklada.
- Očak, Ivan. 1992. "Stjepan Radić i Rusija". *Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta*. 25: 103–122. file:///C:/Users/Korisnik/AppData/Local/Temp/RZHP_25_9_OCAK_103_122.pdf
- Perić, Ivo. 2003. *Stjepan Radić*. Zagreb: Dom i svijet.
- Vaščenko, Mihail. 2011. Хорватско-российские общественно-политические и культурные связи. Doktorski rad. Dostupno na: <http://www.dissercat.com/content/khorvatsko-rossiiskie-obshchestvenno-politicheskie-i-kulturnye-svyazi> (12. ožujak 2016.)

Вклад Степана Радича в развитие хорватско-русских культурных связей
до начала Первой мировой войны

В статье рассказывается о деятельности и роли Степана Радича в развитии хорватско-русских культурных связей до распада Австро-Венгрии и Российской империи. В этот период Радич три раза посетил Россию, учил русский язык самостоятельно, в России и в Париже, а знание русского использовал для популяризации Хорватии в России и России в Хорватии в не слишком благоприятных политических условиях для сотрудничества двух славянских народов. Он также организовал изучение русского языка в Хорватии, написал и издал пособие "Как мы можем выучить русский?". Радич писал и о Н.В. Гоголе, показав, что он был действительно отличным знатоком русских особенностей, русского языка и русской культуры.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Степан Радич, хорватско-российские отношения, хорватская русистика*

